

Automatsko prepoznavanje govora

Seminarski rad u okviru kursa
Metodologija stručnog i naučnog rada
Matematički fakultet

Vladimir Vuksanović, Aleksa Kojadinović, Lazar Čeliković
kontakt email prvog, drugog, trećeg autora

19. novembar 2021.

Sažetak

Tema ovog rada je da približi čitaoca zadatku automatskog prepoznavanja govora, problemima koji se javljaju i najznacajnijim arhitekturama ovih sistema. U prva dva poglavlja bavimo se definisanjem osnovnih pojmova, kratkim pregledom istorije i otežavajućim faktorima. Treće i četvrto poglavlje prikazuje dve različite metodologije prepoznavanja govora i relevantne modele. Peto poglavlje opisuje način evaluacije prethodno navedenih kao i drugih modela.

Ključne reči: prepoznavanje govora

Sadržaj

1	Uvod	2
2	Izazovi	2
3	Statistički model	3
3.1	Obrada zvučnog signala	5
3.2	Akustički model	5
3.3	Model izgovora	6
3.4	Jezički model	6
3.5	Dekodiranje	7
4	End-to-end modeli	7
4.1	CTC model	7
4.2	Modeli zasnovani na pažnji	9
5	Metrike za evaluaciju	10
6	Zaključak	12
	Literatura	12
A	Dodatak: Pregled skupova podataka	13

1 Uvod

Govor je za ljude najintuitivniji i najprirodniji način komunikacije. Zbog toga je u toku razvoja računarskih sistema, nastala ideja da isti vid komunikacije koristimo i za interakciju sa kompjuterima. To bi znatno smanjilo potrebno predznanje za njihovo korišćenje i učinilo ih pristupačnijim većem broju ljudi. Najveća prepreka ovoj ideji do skoro je bilo kako sa velikom tačnošću prepoznati šta je korisnik rekao. Taj postupak se naziva automatsko prepoznavanje govora.

Automatsko prepoznavanje govora (eng. *Automatic Speech Recognition, ASR*) je proces pretvaranja zvučnog signala govora u odgovarajući niz reči pomoću kompjutera. Neke od najznačajnijih primena ovih sistema danas su pametni lični asistenti (Google Assistant¹, Apple Siri²,...), transkripcija i pretraživanje audio sadržaja, automatsko titlovanje snimaka i pristupačnost.

Iako su istraživanja na ovu temu počela još sredinom dvadesetog veka, popularnost je počela da dobija tek u poslednjoj deceniji kada je uvođenje dubokih neuronskih mreža drastično povećalo performanse ovih sistema. Ta razlika je bila dovoljna da učini ove sisteme praktično primenljivim u odnosu na prethodne koji su bili nezgodni za upotrebu zbog velikog broja grešaka koje su pravili. Prethodna decenija je videla i izjednačavanje sposobnosti računara i ljudi u prepoznavanju govora kada je kompanija Majkrosoft napravila sistem koji je ostvario iste rezultate kao ljudski eksperti na transkripciji Switchboard skupa podataka [1]. Za glavne uzroke ovog naglog poboljšanja se smatraju [2]:

1. Sakupljanje ogromne količine tanskribovanih skupova podataka
2. Nagli porast u performansama grafičkih procesorskih jedinica
3. Poboljšanje algoritama za mašinsko učenje i arhitektura modela

U nastavku ovog rada će prvo biti navedeni neki izazovi na koje se nailazi prilikom modelovanja sistema za prepoznavanja govora, zatim će biti opisan način rada dva najpopularnija modela: statistički i end-to-end i na kraju će biti predstavljen način za njihovu evaluaciju.

2 Izazovi

Prepoznavanje govora je veoma težak zadatak zato što je potrebno da radi podjednako dobro u veoma različitim uslovima. Neki od najvećih izazova su:

- **Mala količina podataka za trening** — Za ostvarivanje dobrih rezultata potrebno je sakupiti više stotina ili čak hiljada sati labeliranih zvučnih snimaka koji treba da sadrže više govornika različitog pola i starosti, koji govore različitim akcentima. Dok u skorije vreme jeste nastao porast u količini dostupnih podataka, veliki problem još uvek predstavlja reprezentativnost različitih varijacija u govoru i nedostatak podataka za jezike sa manjim brojem govornika. Zbog toga se istražuju alternativni načini za treniranje kao što su samotreniranje (eng. *self-training*) [3], iterativno treniranje [4] ili treniranje koristeći kompjuterski generisan glas [5]. U dodatku A se može naći tabela sa pregledom nekih od najpopularnijih trening skupova na engleskom jeziku.

¹<https://assistant.google.com/>

²<https://www.apple.com/siri/>

- **Stil govora** — Postoje različiti sistemi u zavisnosti od toga koji tip govora mogu da prepoznaju [6]. Tipovi govora poredani po težini prepoznavanja su:

1. Izolovane reči — reči su razdvojene dugim periodima tišine
2. Povezane reči — reči su razdvojene kratkim pauzama
3. Neprekidan govor — uvežbani govor, čitanje ili diktiranje
4. Spontani govor — neuvežbani, prirodni govor

Prve implementacije prepoznavanja govora su radile na nivou izolovanih reči i koristile su se za prepoznavanje određenih komandi ili cifara. Danas se najviše truda ulaže u poboljšanje prepoznavanja neprekidnog i spontanog govora.

- **Karakteristike govornika** — Svaki čovek ima različitu boju glasa i govori različitom brzinom. Čak i starost osobe i jačina govora bitno utiču na frekvenciju glasa. Poseban problem pravi postojanje različitih dijalekata i akcenata koji mogu da imaju potpuno različite načine za izgovaranje istih reči. Jedan način za rešavanje ovog problema je treniranje sistema na glasu govornika koji će ga koristiti. To su sistemi zavisni od korisnika (eng. *speaker dependent*) i koriste se u slučajevima da samo jedna osoba treba da ih koristi. Sa druge strane postoje sistemi nezavisni od korisnika (eng. *speaker independent*) koji treba da rade podjednako dobro za sve govornike.
- **Okruženje govornika** — Ovi sistemi će retko biti korišćeni u potpuno tihim prostorijama sa profesionalnom opremom za snimanje. Zbog toga treba da budu tolerantni na različite vrste pozadinske buke ili kvaliteta mikrofona. Neke vrste šumova je moguće otkloniti analizom zvuka ili naprednijim metodama [7], ali jedan od najvećih problema predstavlja postojanje drugih govornika u okolini. Te signale je često teško razlikovati od glasa primarnog govornika, i samim tim teško ukloniti.
- **Veličina rečnika** — Povećanje broja reči koje model može da prepozna takođe povećava njegovu složenost i otežava treniranje, ali se time dobija na tačnosti. Zbog toga je potrebno naći dobar kompromis između veličine rečnika i složenosti modela. U slučajevima kada je potrebno pouzdano prepoznati samo neki skup komandi koriste se mali rečnici i oni su često veoma pouzdani, ali za prepoznavanje opšteg govora današnji sistemi su trenirani na skupu od oko 50.000-100.000 reči.

3 Statisticki model

Dugo vremena statisticki pristup je bio dominantan za sisteme za prepoznavanje govora. Iako je u skorije vreme pao u senku modela zasnovanih na dubokim neuronskim mrežama opisanim u poglavlju 4 ovaj model je jos uvek u širokoj upotrebi i veoma vredan izucavanja.

Cilj ovih sistema je da pronadju najverovatniju transkripciju za zadati ulaz. Formalno, neka je \hat{W} optimalan niz reci za transkripciju nekog zvučnog signala X . Cilj je optimizovati formulu [8]:

$$\hat{W} = \underset{W}{\operatorname{argmax}} P(W|X)$$

primenom Bajesove formule to mozemo da zapisemo kao:

$$\hat{W} = \underset{W}{\operatorname{argmax}} \frac{P(X|W)P(W)}{P(X)}$$

a kako je $P(X)$ konstantno za konkretan ulaz, mozemo da ga eliminisemo:

$$\hat{W} = \operatorname{argmax}_W P(X|W)P(W) \quad (1)$$

Ideja je da umesto modeliranja $P(W|X)$ sto je tesko, odvojeno modeliramo verovatnoce iz prethodne formule za koje imamo bolje tehnike.

Najprirodniji nacin za racunanje $P(X|W)$ bi bio da se podeli na reci i za svaku od njih racuna verovatnoca da je izgovorena. U nekim slucajevima, kao na primer kada treba prepoznati samo neki mali skup komandi, tada se i koristi ovaj pristup. Problem nastaje u sistemima sa velikim vokabularom zato sto postoji veliki broj varijacija u izgovoru reci, a trening skup sadrzi mozda par primera za svaku od njih sto nije dovoljno da se dobro nauci njeno prepoznavanje. Dakle, umesto na reci potrebna je finija podela i za to potrebu cemo koristiti foneme. **Foneme** su najmanje jezičke jedinice na osnovu kojih mogu da se razlikuju znacjenja vecih jedinica. One postoje samo kao apstraktna ideja a njihova fizicka realizacija se zove glas.

Ako je S niz fonema, $P(X|W)$ iz formule 1 se razlaze i dobija se:

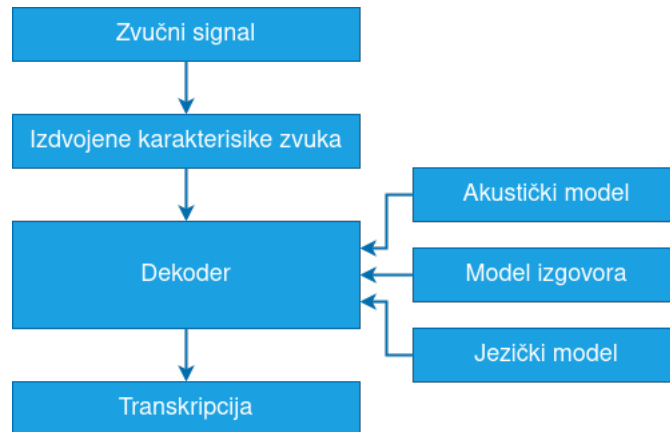
$$\hat{W} = \operatorname{argmax}_W \sum_S P(X, S|W)P(W)$$

sto se moze aproksimirati kao:

$$\hat{W} \approx \operatorname{argmax}_{W,S} P(X|S)P(S|W)P(W) \quad (2)$$

Veličine iz prethodne formule imaju svoja imena na osnovu komponente koja ih računa: $P(X|S)$ se naziva **akustički model** (eng. *acoustic model*), $P(S|W)$ je **model izgovora** (eng. *pronunciation model*), a $P(W)$ se zove **jezički model** (eng. *language model*)³.

Na slici 1 je prikazana cela struktura statistickog modela od zvučnog signala do transkripcije:

Slika 1: Statisticki model

U nastavku će biti opisana svaka od prikazanih komponenti, njena uloga i način rada.

³Neka literatura $P(X|W)$ naziva akustičkim modelom, a model izgovora tretira kao njegov deo. U ovom radu će biti podrazumevano da su oni odvojeni modeli.

3.1 Obrada zvučnog signala

Sirovi zvučni signal je veoma nepogodan za korišćenje zato što sadrži veliku količinu nebitnih informacija i šuma. Zbog toga se, pre prosleđivanja akustičkom modelu, signal prvo obrađuje tako da ostanu samo ključne karakteristike i smanje šum i veličina reprezentacije.

Signal se deli na kratke segmente koji se zovu **okviri** (eng. *frame*). Svaki od njih je fiksne dužine (obično 10-30 milisekundi) sa kratkim preklapanjem sa susednim okvirima radi smanjenja naglih promena prilikom prelaska iz jednog u drugi. Pretpostavka je da je u svakom okviru glas konstantan, to jest da se glasovi mogu menjati samo prelaskom iz jednog okvira u drugi. Na svaki od tih novodobijenih delova se zatim primenjuje neka vrsta spektralne analize najčešće zasnovana na Furijeovoj transformaciji kojom se izdvajaju samo njegove najbitnije karakteristike. Tačna reprezentacija koja se koristi varira u zavisnosti od modela, ali jedna od najpopularnijih je **MFCC** (Mel-Frequency Cepstral Coefficients) [9] zasnovana na Mel skali koja oponaša ljudski slušni sistem. Ovako obrađen signal se prosleđuje akustičkom modelu.

3.2 Akustički model

Akustički model je zadužen da pretvori obrađeni zvučni signal u niz fonema. Ovaj zadatak predstavlja idealan slučaj za primenu skrivenih Markovljevih modela [10].

Skriveni Markovljev model (eng. *hidden Markov model*) je dinamički sistem kojeg karakteriše sledeće:

1. N skrivenih stanja $S = \{S_1, S_2, \dots, S_N\}$ pri čemu q_t označava stanje u trenutku t
2. M obzervacionih simbola $V = \{V_1, V_2, \dots, V_M\}$ pri čemu o_t označava obzervaciju u trenutku t
3. Raspodela verovatnoća promene stanja predstavljena matricom $A = \{a_{ij}\}$ dimenzije $N \times N$ gde važi:

$$a_{ij} = P(q_{t+1} = S_j | q_t = S_i) \quad 1 \leq i, j \leq N$$

4. Raspodela verovatnoća obzervacionih simbola iz stanja j predstavljena matricom $B = \{b_j(k)\}$ dimenzije $N \times M$ gde važi:

$$b_j(k) = P(o_t = V_k | q_t = S_j) \quad 1 \leq j \leq N, 1 \leq k \leq M$$

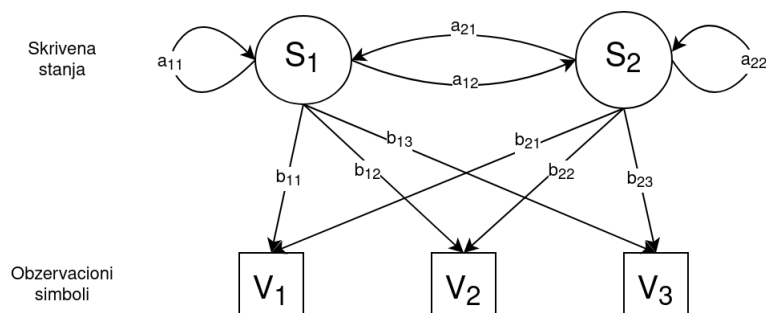
5. Raspodela inicijalnog stanja $\pi = \{\pi_i\}$ gde važi:

$$\pi_i = P(q_1 = S_i) \quad 1 \leq i \leq N$$

Primer jednog modela je prikazan na slici 2.

Konkretno za prepoznavanje govora, skriveni Markovljevi modeli se koriste za opisivanje svake foneme. Svaki od njih se sastoji od nekog zadatog broja stanja (obično 3 ili 5), a obzervacije su okviri zvučnog signala čije su verovatnoće predstavljene kao mešavina Gausovih raspodela. Raspodele verovatnoća su dobijene treniranjem modela na skupu podataka. Za svaku rečenicu iz trening skupa se konstruiše model spajanjem modela fonema u reči, pa reči u rečenicu. Na njega se onda primeni Baum-Welch algoritam koji popravlja verovatnoće da više odgovaraju datim podacima.

Istrenirani model posle može da predvidi najverovatniji niz fonema (stanja) za datu obzervaciju koristeći Vetrebi algoritam za pretragu.

Slika 2: Primer skrivenog Markovljevog modela sa 2 skrivena stanja i 3 obzervaciona simbola

3.3 Model izgovora

U prethodnoj sekciji je rečeno da se prilikom treniranja modeli fonema spajaju u modele reči, ali nije objašnjeno tačno kako se to radi. To je baš zadatak modela izgovora. On je u suštini veliki rečnik koji za svaku reč čuva niz fonema kako se ona izgovara. Ako postoji više varijacija izgovora, one se smatraju kao različite stavke u rečniku. Sada konstrukcija modela reči postaje trivijalna, samo se pronade njen izgovor u rečniku i nadovežu odgovarajući modeli fonema. Ukoliko se reč ne nalazi u rečniku, sistem za prepoznavanje govora neće biti u stanju da je prepozna.

Prirodno sledeće pitanje je kako se određuju ova preslikavanja. Ovo je zapravo jedan od najtežih zadataka za modeliranje zato što se on ne uči na skupu podataka nego ga konstruišu eksperti iz tog domena. Za svaku reč, neko je morao da zapiše na koji način se izgovara uzimajući u obzir da potencijalno postoji više izgovora. Sa obzirom da današnji sistemi razlikuju oko 100.000 reči, ovo nimalo nije lak posao.

3.4 Jezički model

Povratkom na formulu 2, jezički model dodeljuje verovatnoću pojavljivanja $P(W)$ svakoj mogućoj sekvenci reči W . Ovde se uzima u obzir relativna učestalost reči, verovatnoća da se reči nađu jedna za drugom, i mogu da se vrše dodatne sintaksne i semantičke provere. Postoje rečenice koje zvuče slično ali nemaju sve semantičko značenje. Tada se od njih bira ona koja ima najviše smisla.

Kako $P(W)$ ne zavisi od zvučnog signala, može se odvojeno trenirati na samo tekstualnom skupu podataka kojih postoji dosta više i imaju veći broj primera od skupova sa transkribovanim snimcima. U nekim slučajevima trenirana raspodela se može promeniti u zavisnosti od korisnika (npr. pametni lični asistenti prepoznaju kontakte na korisnikovom telefonu).

Najčešći vid implementacije ovog modela je pomoću n-grama. Neka se transkripcija W razdvaja na reči $W = \{w_1, w_2, \dots, w_m\}$ i neka je n dužina n-grama. To znači da pri računanju verovatnoće pojavljivanja neke reči u obzir uzimamo samo $n - 1$ njenih prethodnika. Tada se $P(W)$ može

predstaviti kao:

$$P(W) = \prod_{i=1}^m P(w_i | w_1, \dots, w_{i-1}) = \prod_{i=1}^m P(w_i | w_{i-n+1}, \dots, w_{i-1})$$

Ako $C(x)$ označava broj pojavljivanja sekvence x u trening skupu, verovatnoća da je w_i sledeća reč se može proceniti kao:

$$P(w_i | w_{i-n+1}, \dots, w_{i-1}) = \frac{C(w_{i-n+1}, \dots, w_i)}{C(w_{i-n+1}, \dots, w_{i-1})}$$

Radi jednostavnije implementacije na početak W se dodaje $n - 1$ "prazna" reč.

Veliki problem sa ovim modelom je što onemogućava predviđanje n-grama koji nisu prethodno viđeni u trening skupu jer bi im bila dodeljena verovatnoća 0. Čak i za male vrednosti n ovo nije nerealna situacija. Kao kompenzacija za to moguće je umesto fiksnog, koristiti promenljivo n koje bi krenulo od neke zadate vrednosti i smanjivalo se sve dok ne pronađe bar jedna instanca tog n-grama. Onda je moguće direktno koristiti tu vrednost ili na neki način uračunati koliko se parametar smanjio pre nego što je n-gram pronađen.

3.5 Dekodiranje

Konstrukcijom svih prethodno opisanih komponenti i njihovim treniranjem, model je gotov i spreman za upotrebu. Jedino što ostaje je pretražiti prostor dopustivih rečenica da se pronađe ona koja najviše odgovara glasovnom signalu. U praksi, taj prostor je veoma veliki i njegova celokupna pretraga je eksponencijalne složenosti, stoga nije izvodljivo tražiti egzaktno rešenje. Umesto toga se koristi heuristički, **beam search algoritam**. Ideja je da se rešenje gradi iterativno i u svakom trenutku umesto testiranja svih mogućih puteva gramzivo se bira samo b najverovatnijih. Parametar b se određuje tako da balansira veličinu prostora za pretraživanje i vreme potrebno za njegov obilazak. Dakle, algoritam počinje od niza sa jednom praznom rečenicom. Jedan korak se sastoji od produživanja svakog elementa iz niza svim mogućim rečima i brisanja svih osim b najverovatnijih. Ta verovatnoća se jednostavno računa množenjem verovatnoće nove reči sa verovatnoćom rečenice koja je dopunjena. Ovaj postupak se ponavlja sve do kraja svih rečenica iz niza kada se najverovatnija od njih proglašava za konačnu transkripciju govora.

4 End-to-end modeli

Za razliku od statističkog modela koji proces prepoznavanja govora deli u više složenijih celina, end-to-end modeli su po strukturi prostiji. Bave se direktnim prevodjenjem ulaznog zvucnog signala u niz grafema, karatera ili reci. U nastavku prikazujemo dva najreprezentativnija modela: CTC model [11] i LAS model [12] [13]

4.1 CTC model

Neka je ulazni zvuk uzorkovan u proizvoljnom broju jednakih vremenskih intervala, gde je svaki od njih predstavljen vektorom realnih brojeva

duzine m . Neka je L konacna azbuka labela (oznaka). Cilj je napraviti preslikavanje h koje slika proizvoljan zvucni signal u niz labela:

$$h : (\mathbb{R}^m)^* \rightarrow L^* \quad (3)$$

U praksi fiksiramo broj vremenskih trenutaka na neku vrednost T . Iako je broj trenutaka fiksiran za zvucne signale, nizovi labela ne moraju biti iste duzine za svaku ulaznu instancu, stoga jednu trening instancu predstavlja par (\mathbf{x}, \mathbf{z}) gde je \mathbf{z} vektor labela duzine najvise T . Ako bismo test skup oznacili sa O , tada funkciju greske mozemo definisati na sledeci nacin:

$$LER(h, O) = \frac{1}{|O|} \sum_{(\mathbf{x}, \mathbf{z}) \in O} \frac{ED(h(\mathbf{x}), \mathbf{z})}{|\mathbf{z}|} \quad (4)$$

ED predstavlja edit distancu (minimalni broj izmena koji dovodi jedan niz karaktera do drugog, pri cemu dozvoljene izmene podrazumevaju brisanje, supstituciju i umetanje karaktera). Prethodna mera naziva se stopa greske labela (*eng. label error rate - LER*).

Formula 4 jeste prirodna ocena greske za probleme koji za cilj imaju minimizaciju greske prevodjenja.

Koristeci sva prethodna razmatranja konstruisemo rekurentnu neuron-sku mrežu koja na ulazu ima mT ulaza, dok se na izlazu dobija T vektora dimenzija $L' = L \cup \{\epsilon\}$ pri cemu svaki predstavlja raspodelu verovatnoca oznaka za svaki trenutak prosirujuci azbuku blanko labelom ϵ .

Neformalno receno, prolaskom kroz izlazne softmax nizove dobijamo putanju $\pi \in (L')^T$ koja predstavlja jedan moguci odabir labela. Ako $y_{\pi_t}^t$ predstavlja softmax vrednost t -tog trenutka oznake π_t tada verovatnocu odabira kompletne putanje dobijamo kao proizvod:

$$p(\pi|x) = \prod_{t=1}^T y_{\pi_t}^t$$

U praksi uzorkovanje zvuka se vrši u veoma sitnim vremenskim intervalima (oko 10ms). Stoga je pojava blanko ili dupliciranih oznaka veoma cesta. Iz tog razloga uvodimo preslikavanje β cija je uloga preciscavanje nizova labela uklanjajem blanko oznaka i susednih duplikata.

$$\beta : (L')^T \rightarrow L^U, U \leq T$$

Primetimo da za jednu preciscenu putanju l moze postojati vise mogućih izvornih putanja, pa je verovatnoca njenog odabira jednaka sumi po svim izvornim putanjama.

$$p(l|x) = \sum_{\pi \in \beta^{-1}(l)} p(\pi|x) \quad (5)$$

Imajuci u vidu sve prethodno navedeno, zadatak preslikavanja h je odabir najverovatnije preciscene putanje za dati ulaz.

$$h(x) = \operatorname{argmax}_{l \in L^U} p(l|x) \quad (6)$$

Najjednostavniji algoritam jeste pohlepni odabir najbolje oznake za svaki vremenski trenutak ponaosob. Medjutim, ovakav pristup ne garantuje optimalnost. Naravno, postoje bolji algoritmi za resavanje datog problema. Isti nece biti obradjivani u ovom radu, ali se mogu naci u [].

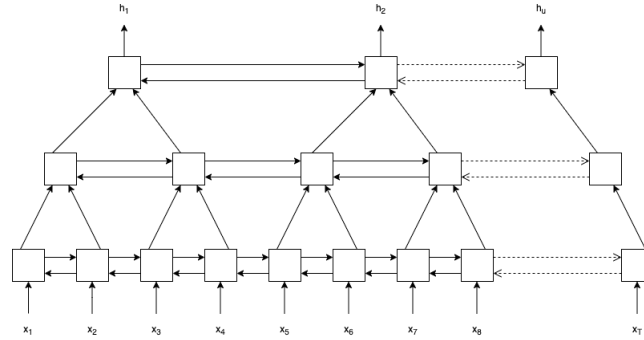
4.2 Modeli zasnovani na paznji

Ovu grupu modela analiziramo na osnovu LAS (eng. Listen Attend and Spell) modela. Glavna razlika izmedju CTC modela i LAS modela ogleda se u odbacivanju pretpostavke o nezavisnosti u okviru niza oznaka.

Glavne komponente ovog modela jesu Listener i Speller. Okvirno gledano uloga listener komponente jeste da transformise ulazni signal u predefinisane karakteristike viseg nivoa (labele). Takav izlaz prosledjuje se Speller komponenti koja konacno daje niz karaktera.

Slicno kao u poglavlju 4.1 sa $\mathbf{x} = (x_1, x_2, \dots, x_T)$ oznacavamo ulazni signal. \mathbf{y} predstavlja niz mogucih karaktera ukljucujuci razmak, tacku, zarez, apostrof, i tri specijalna karaktera (start - pocetak recenice, stop - kraj recenice, blank - blanko karakter).

Listener jeste rekurentna neuronska mreza piramidalne strukture. Kao sto se moze primetiti na slici iznad broj neurona se u pravcu izlaznog sloja polovi. Ova osobina nam omogucava smanjenje slozenosti izracunavanja, sto je veoma pozeljno u slucaju kada je interval uzorkovanja veoma uzak.

Slika 3: Listener model

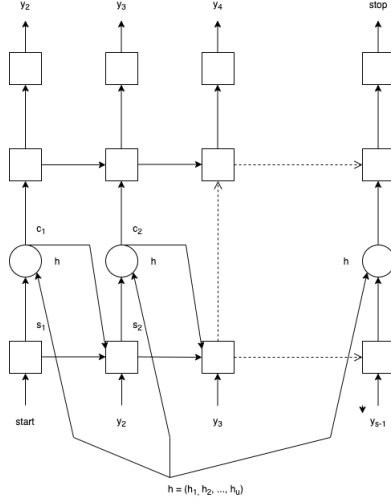
Cilj je modelovati \mathbf{y} kao uslovnu raspodelu u zavisnosti od ulaznog signala \mathbf{x} i prethodnih izlaza $y_j, j \in (1, i-1)$

$$P(y|x) = \prod_i P(y_i|x, y_j, j < i) \quad (7)$$

Speller je takodje rekurentna neuronska mreza. Kao sto je vec pomenu-to verovatnoca odabira svakog karaktera zavisi od odabira svih prethodnih. Na izlaz y_i utice stanje s_i i kontekst s_i . Stanje se racuna rekurentno na osnovu prethodnog stanja, izlaza i konteksta.

$$s_i = RNN(s_{i-1}, y_{i-1}, c_{i-1}) \quad (8)$$

Kontekst se izracunava koriscenjem standardnog mehanizma paznje (eng. *Attention mechanism*). Intuitivno, kontekst prikuplja relevantno

Slika 4: Speller model

znanje o okolnom ulaznom signalu potrebno za predikciju narednog karaktera, na taj način određivajući koliko znanje o okolini utiče na znanje o trenutnom karakteru.

Treniranje se sprovodi određivanjem parametara koji maksimiziraju sumu uslovnih log verovatnoća za svaki karakter.

$$\max_{\theta} \sum_i \log P(y_i | x, \bar{y}_j, j < i; \theta) \quad (9)$$

gde je \bar{y}_j objektivna vrednost karaktera j .

Finalno dekodiranje vrši se algoritmom beam pretrage (*eng. beam search*). U koraku proširivanja trenutnog cvora pretrage bira se β najverovatnijih karaktera po verovatnoći dobijenoj na izlazu Speller komponente, gde je β parametar beam search algoritma.

5 Metrike za evaluaciju

Standardna mera za procenu kvaliteta sistema za prepoznavanje govora je **stopa pogrešnih reči** (*eng. word error rate, WER*). Za njeno izračunavanje potrebno je da imamo generisan tekst koji evaluiramo i tačnu transkripciju kao referencu. Formula je izvedena normalizacijom Levenštajnovog rastojanja i izgleda ovako:

$$WER = \frac{I + D + S}{N}$$

gde je:

- I broj umetnutih reči
- D broj obrisanih reči
- S broj zamenjenih reči
- N ukupan broj reči u referenci

Minimalna vrednost koju može da ima je 0, dok maksimalna vrednost može da bude preko 1 (npr. izgovorena je jedna reč a prepoznate dve). Stopa pogrešnih reči se efikasno računa dinamičkim programiranjem, pomoću Vagner-Fišerovog algoritma (eng. *Wagner-Fischer algorithm*).

Cilj sistema za prepoznavanje govora je da minimizuje ovu vrednost.

6 Zaključak

Ovim radom obradili smo najznacajnije i najuspesnije modele za automatsko prepoznavanje govora. Uprkos tome sto su end to end modeli dosta korisniji u praksi, statisticki modeli ne zaostaju previse Cilj je bio opisati generalne ideje i principe na kojima se zasnivaju navedeni modeli, dok se detalji implementacije istih mogu naci u originalnim radovima.

Literatura

- [1] Microsoft, “Historic achievement: Microsoft researchers reach human parity in conversational speech recognition,” 2016.
- [2] A. Hannun, “The history of speech recognition to the year 2030,” 2021.
- [3] A. Baevski, H. Zhou, A. Mohamed, and M. Auli, “wav2vec 2.0: A framework for self-supervised learning of speech representations,” 2020.
- [4] D. S. Park, Y. Zhang, Y. Jia, W. Han, C.-C. Chiu, B. Li, Y. Wu, and Q. V. Le, “Improved noisy student training for automatic speech recognition,” *Interspeech 2020*, Oct 2020.
- [5] A. Hannun, C. Case, J. Casper, B. Catanzaro, G. Diamos, E. Elsen, R. Prenger, S. Satheesh, S. Sengupta, A. Coates, and A. Y. Ng, “Deep speech: Scaling up end-to-end speech recognition,” 2014.
- [6] M. A. Anusuya and S. K. Katti, “Speech recognition by machine, a review,” 2010.
- [7] Y. Xu, J. Du, L.-R. Dai, and C.-H. Lee, “A regression approach to speech enhancement based on deep neural networks,” *IEEE/ACM Trans. Audio, Speech and Lang. Proc.*, vol. 23, p. 7–19, jan 2015.
- [8] U. Kamath, J. Liu, and J. Whitaker, *Deep Learning for NLP and Speech Recognition*. Springer Publishing Company, Incorporated, 1st ed., 2019.
- [9] N. Dave, “Feature extraction methods lpc, plp and mfcc in speech recognition,” *International journal for advance research in engineering and technology*, vol. 1, no. 6, pp. 1–4, 2013.
- [10] L. Rabiner, “A tutorial on hidden markov models and selected applications in speech recognition,” *Proceedings of the IEEE*, vol. 77, no. 2, pp. 257–286, 1989.
- [11] A. Graves, S. Fernández, F. Gomez, and J. Schmidhuber, “Connectionist temporal classification: Labelling unsegmented sequence data with recurrent neural networks,” in *Proceedings of the 23rd International Conference on Machine Learning, ICML ’06*, (New York, NY, USA), p. 369–376, Association for Computing Machinery, 2006.
- [12] W. Chan, N. Jaitly, Q. V. Le, and O. Vinyals, “Listen, attend and spell,” 2015.
- [13] J. Chorowski, D. Bahdanau, D. Serdyuk, K. Cho, and Y. Bengio, “Attention-based models for speech recognition,” 2015.

A Dodatak: Pregled skupova podataka

Naziv skupa	Duzina (sati)	Broj recenica	Broj govornika	Nivo transkripcije
TIMIT	5,4	?	?	foneme, reci
Switchboard-1	260	?	?	reci
LibriSpeech	100	?	?	?
CommonVoice	2015	?	?	?
GigaSpeech	10.000	?	nepoznato	reci
VoxPopuli	543	1313	413.581	reci